

Vyjednávání (ne)viditelnosti mezi romskými rodinami v Bogotá

Negotiating visibility and invisibility among Romani families in Bogota, Colombia

Abstract

The article explores how visibility and invisibility have shaped the lives of Romani (Rrom) people in Bogota, Colombia. Through an ethnographic perspective, it presents vignettes of daily life and extraordinary events that are part of Romani experiences in the city and resulted from twelve years of accumulated fieldwork experiences. It relies on these descriptions to problematize simplistic understandings of the visible/invisible conceptual pairing, weaving them instead as negotiated strategies tied to quotidian interactions, specific historical moments and local contexts. The text proposes a timeline of three distinct episodes in the relations of Roma with non-Roma (gadye), including (i) a period of “passing” strategies; (ii) a period of mediated visibility as negotiations with the Colombian state took place; and (iii) a contemporary moment where families have begun to understand the limitations of an ethnic recognition process.

Key words

Roma, visibility, invisibility, ethnography, ethnicity

Jak citovat

Acuña Cabanzo, E. 2021. Vyjednávání (ne)viditelnosti mezi romskými rodinami v Bogotá. *Romano džaniben* 28 (2): 57–76.

1 Esteban Acuña Cabanzo obhájil svou doktorskou dizertační práci na Univerzitě ve Freiburgu v roce 2020. V současné době pracuje na dokumentaci a analýze sítí mluvčích romského jazyka na americkém kontinentu v rámci společného projektu CNRS v Paříži a Instituto Caro y Cuervo v kolumbijské Bogotá. Ve své práci se zaměřuje na dekonstrukci binárních kategorií při studiu lidské činnosti, na průniky mobility, rasy a etnicity a na mobility jako strategie a taktiky rezilience a odporu. E-mail: estebanacav@gmail.com

Úvod

Tento článek se snaží připomenout a zpětně vysledovat procesy, které vedly k uznání Romů jako etnické skupiny v Kolumbii (pod oficiálním označením *Rrom*). Je založený na zkušenostech vycházejících z dvanáctiletého terénního výzkumu mezi romskými rodinami. Zabývá se dynamikou jejich veřejné viditelnosti a neviditelnosti a tím, jak pomáhala utvářet kategorie *Rrom* (Romové), *gadyé* (gádžové, Neromové) a „*Gypsy*“ („Cikáni“), které jsou součástí každodenního života v Bogotě, a to zejména právě od devadesátých let 20. století, kdy byli Romové kolumbijským státem uznáni jako oficiální etnická skupina.

Kolumbijské sčítání lidu z roku 2005, které bylo založené na sebeidentifikaci, udává, že se k romské etnicitě hlásilo 0,012 % (resp. 4 857) Kolumbijců. V roce 2018 se tento poměr snížil na 0,006 % (2 649 osob) z celkové populace Kolumbie (50 milionů obyvatel). Druhý údaj je výsledkem sčítání, které probíhalo v kontextu vysoké mobility způsobené politickou a hospodářskou krizí ve Venezuele. Ta vyvolala migraci nejen z Venezuely, ale i z Kolumbie, do zemí jako jsou Ekvádor, Mexiko a USA. Nicméně výhodou je, že toto sčítání probíhalo ve spolupráci s romskými politickými organizacemi v Kolumbii: Prorrom a Union Romani.

Proces uznání Romů ze strany kolumbijského státu vyvrcholil v roce 2010 prezidentským dekretem č. 2957, který definuje romskou etnickou skupinu, vymezuje, kdo k ní náleží, a poskytuje pro romský národ (*El Pueblo Rrom*) základní rámec pro realizaci jeho kulturních práv. Na základě tohoto dekretu vytvořilo ministerstvo vnitra rovněž jedinečný registr Romů, který zahrnuje územní jednotky, v nichž žijí romské rodiny označované romským slovem *kumpany*,² a zaručilo volbu jednoho zástupce z každé takové jednotky do Národní komise pro dialog, kterou zároveň zřídilo (v současné době funguje pod názvem Národní kulatý stůl pro dialog) jako platformu pro komunikaci mezi zástupci Romů a státními institucemi (Acuña Cabanzo 2020).

Mezi lety 2006 až 2018 jsem realizoval se souhlasem romských rodin několik různě dlouhých etnografických projektů v hlavním městě Bogotě a příležitostně i v dalších místech: Girón, Cúcuta, Pasto, Ibagué, Sabana Larga, San Pelayo. Podařilo se mi zahrnout všechny *kumpany*, které jsou zapsány ve výše zmíněném dekretu, s výjimkou rodin Sampués, Sahagún a Envigado. Většinu poznatků,

2 Slovo *kumpania* má komplexní význam. Může být použito různými způsoby, ale vždy označuje skupinu Romů, která sdílí specifické vazby. Nejčastější vazbou je geografický prostor, který je ale oproti statické definici užívané v kolumbijské veřejné politice vnímán v širším významu. Bogotská *kumpania* například zahrnuje každého Roma, který v určitém okamžiku žije ve městě, ale na osobní rovině může být součástí něčí identity i poté, co se z města odstěhuje. Může být také použita k označení Romů, kteří žijí v určité čtvrti ve městě (*kumpania* z Pradery nebo Marselly). Vztahovat se může i k celému kontinentu. Někteří aktivisté tak používají i termín *americká kumpania*. Gamboa a další autoři také odkazují na historické užití, které označovalo ty, kteří cestovali společně, rodinu nebo tábor (například Mirga-Kruszelnicka 2016: 352–353).

z nichž vychází tento článek, jsem získal v rámci realizace výzkumu mezi konkrétními rody, nazývanými *vitsi*, a to především mezi rody Ruso, Bolochok, Mighai, Greko, Anes, Demetrio a Churon. Na základě realizovaných výzkumů jsem publikoval dvě monografie (Acuña Cabanzo 2008; 2011) a zpracoval i svou doktorskou práci (Acuña Cabanzo 2019). Intenzivní terénní práce zahrnovala šest měsíců v roce 2008, tři měsíce v letech 2010 a 2011 a nakonec přerušované šestiměsíční období mezi lety 2012–2014. Z etnografických metod jsem použil především zúčastněné pozorování a metodu go-along, zápisy do terénního deníku, rozhovory a sběr životních příběhů a dalších narativů.

S využitím tohoto etnografického terénního výzkumu se v článku zabývám „žitými implikacemi viditelnosti a neviditelnosti“ (Moreo 2012: 76), které se odehrávají na průsečíku zobrazování „cikánství“, mimořádných událostí a zkušeností každodenního života Romů v Bogotě. V některých starších textech byly romské skupiny občas popisovány jako „populace, které usilují o neviditelnost“ (Stewart 2013: 416–418). Snaha o neviditelnost byla chápána jako součást strategie „předstírané integrace“, která danou skupinu na jedné straně chránila před zásahy ze strany Neromů (Williams et al. 1982: 340) a předcházela nežádoucím střetům, ale zároveň zajišťovala přístup k práci, bydlení a dalším službám (Silverman 1982: 382). V tomto článku tyto předpoklady vystavuji zkoušce – zkoumám specifika dialogického vztahu neviditelnosti a viditelnosti a jejich vyjednávání. Za tímto účelem představuji tři momenty na „průsečíku vidění, žité zkušenosti a moci“ (Mubi Brighenti 2010: 3). Ty lze chápat jako odlišné režimy viditelnosti romských rodin v kolumbijském kontextu:

I) První z momentů, typický pro celé 20. století, charakterizuje každodenní zkušenost, ve které „vydávání se“ za Neromy nebo naopak přehánění a zpodobňování určitých stereotypních charakteristik „cikánství“, resp. v Kolumbii života „*Gitanos*“ (Silverman 1988: 266; Acuña Cabanzo 2021: 146), zajišťovalo v zemi přežití několika romským rodinám. V daném historickém a politickém kontextu, ve kterém přístup konkrétních skupin lidí k privilegiím a zdrojům určovala pigmentokracie, se nejen romské rodiny, ale i příslušníci domorodých, černošských a dalších skupin ocitali v situaci, kdy je násilná institucionalizace rasově podmíněných odlišností (vyplývající z místně budovaného obrazu homogenního národa *mesticů*) nutila, aby se snažili zneviditelnit svou etnickou příslušnost. Zároveň museli přijmout fakt, že tato neviditelnost má důsledky pro uznání jejich práv (Moreo 2012: 79).

II) Druhý sledovaný moment se vztahuje k situaci, kdy nově vyjednaná viditelnost vedla u některých romských rodin k přehodnocení strategií přežití, k vymezení se proti vnucovaným stereotypním obrazům a k novým formám vyjednávání s kolumbijským státem a veřejností. Vztahy s neromskými institucemi od té doby také rámuje nová ústava z roku 1991, která byla kolumbijskou odpovědí na trend uznávání existence a práv etnických menšin, a tedy i zviditelňování

odlišností a diverzity v rámci národních států. V Kolumbii se uznání dočkaly nejdříve domorodé etnické skupiny, poté skupiny afro-kolumbijské, *Palenqueras* a další černošské skupiny, a v roce 1997 také Romové (*Rrom*) a afrokaribské komunity Raizalů (Acuña Cabanzo 2021: 138).

III) A nakonec moment odehrávající se v současnosti. Oficiální uznání začíná být nahlíženo z jiné perspektivy, spolu s tím, jak rodiny vede k dalšímu pokračování ve vyjednávání své veřejné viditelnosti se státem (nebo nevyjednávání) a ke zhodnocení důsledků tohoto již dvacetiletého procesu „zviditelňování“ pro jejich životy.

Článek je rozdělen do několika částí: i) vzpomínky na minulost, neboli kontextualizace současné situace Romů v Bogotě prostřednictvím orální historie; ii) nová viditelnost Romů, neboli převyprávění změn, které vedly k uznání ze strany státu; iii) návštěva ulic a divadel, neboli exkurz do veřejných a poloveřejných akcí, které se v tomto období odehrály; iv) události každodenního života, neboli možnost konfrontovat veřejné a mimořádné zobrazování sebe sama s každodenním životem, zejména se vztahy uvnitř rodin a specifickým chápáním fenoménu romské práce (*Romani buchi*); a konečně v) vyjednávání se státem zaměřené na spolupráci se státními institucemi z hlediska každodenní práce aktivistů, volených zástupců a dalších členů romských rodin ve městě. V závěru se snažím naznačit možné trajektorie dalšího vývoje, a také vyhovět zaměření tohoto tématického čísla časopisu na specifika historie a současných situací různých romských rodin v Jižní Americe.

1 „*Gitanos*“ v Bogotě:

přítomnost Romů v kolumbijském hlavním městě

1.1 Vzpomínky na minulost

Každá rodina má svou vlastní trajektorii, která mimo jiné vypovídá o tom, jak se na kontinent dostala.³ V Kolumbii se jména těch, kteří přepluli Atlantik a/nebo jsou původem z Evropy, stala hlavním faktorem určujícím příslušnost k určitému rodu (*uitsa*). Dochované rodinné vzpomínky týkající se této části rodinné historie zahrnují například příjezd lodí z Evropy do Brazílie, Mexika nebo Karibiku a následnou cestu do Kolumbie, ať už po moři či po souši. Rodiny, které samy sebe identifikují jako romské, přicházely do Kolumbie na konci 19. a na začátku 20. století. Vyprávění o transatlantické migraci jsou mlhavá, ale právě příjezdy lodí na americký kontinent v nich obvykle figurují. Vzpomínky dochované v některých rodinách, jako například v rodině Ruso, svědčí o tom, že někteří z jejich předků se pro americký exil rozhodli jako přeživší holokaustu (Acuña Cabanzo 2019).

³ K podrobné analýze některých z těchto vzpomínek a k přítomnosti Romů v Kolumbii a Americe viz Acuña Cabanzo 2019.

Začátek vyprávění o romské přítomnosti v Kolumbii nicméně odvíjím od 9. dubna 1948, data, které se v rodinných vzpomínkách objevuje velmi často. Ten den došlo k slavnému neúspěšnému pokusu o revoluci proti kolumbijskému konzervativnímu establishmentu. Šlo o společenský převrat, který začal v hlavním městě Bogotá a byl vyvolán atentátem na Jorgeho Eliécera Gaitána, liberálního prezidentského kandidáta, po kterém následovaly protesty jeho stoupenců. Následující citáty pocházejí z vyprávění sebraných v letech 2013/2014. Jeden ze starších představených rodu Greko, žijící v Pastu nedaleko kolumbijských hranic s Ekvádorem, mi k tomu řekl:

„Když jsme přijeli, museli jsme projít 9. dubnem, což se stalo mému dědečkovi, mému otci a mým strýcům, ať odpočívají v pokoji. Stalo se to v bogotské savaně.“⁴

Vzpomínky spojené s *El Bogotazo*, což je název, který tento převrat později získal, zahrnují také reflexi toho, jak pokus o převrat ovlivnil jejich tehdejší životy a tábořiště na jižním okraji města. Jiný starší respondent z rodiny Mighai, se kterým jsem se setkal na karibském pobřeží, to upřesnil:

„Ty kulky, které létaly nahoru a dolů, proděravěly celý stan [...] druhý den po té obrovské střelbě vypadal náš stan jako cedník. Pak, když uplynulo několik dní, tak můj děda a koně... odvázel koně od vozu [...] řekl: Já je pustím, aby je nezabili.‘ Koně šli a rozutekli se po celé savaně. Ale protože to byli vycvičení koně, tak když všechno pominulo a nastal klid, všichni se zase vrátili zpátky.“⁵

Ekonomické strategie založené na putování z místa na místo jsou pro tyto rodiny charakteristické již od jejich příchodu na americký kontinent. Život ve stanech jim umožňoval využívat své schopnosti a dovednosti a věnovat se mimo jiné kovářství, chovu koní, podomnímu obchodu nebo čtení z ruky. Devátý duben odstartoval *La Violencia* (Násilí), historické období, které následovalo po atentátu na Gaitana a které se vyznačovalo násilnými střety mezi konzervativci a liberály v zemi a rostoucí podezíravostí vůči lidem považovaným za „jiné“. I výše uvedené vyprávění o stanech proděravělých kulkami může posloužit jako ilustrace toho, proč se mnoho rodin v obavách o své životy a živobytí rozhodlo odejít

4 „Cuando llegamos que nos tocó el 9 de Abril, les tocó a mi abuelo, y a mi padre y a mis tíos, que en paz, descansen. Les tocó en la sabana de Bogotá.“ Přepis biografie získané skrze hloubkové rozhovory z období od listopadu 2013 do února 2014 odkazuje na zkušenosti romských rodin během neúspěšné revoluce obvykle označované jako „el Bogotazo“. Termín se vztahuje k pláním, přesněji řečeno savanám, na kterých se město Bogota rozkládá.

5 „Aquellas balas que subían y bajaban perforaron toda la carpa [...] al día siguiente de la, la balacera más grande, eso parecía un colador. Entonces cuando ya pasaron los días, y ya mi abuelo, y los caballos... él soltó los caballos del coche [...] él dijo: los voy a soltar para que no me los maten. Los caballos salieron y se fueron para la Sabana. Pero como eran caballos educados, adiestrados, cuando ya pasó todo, y vino la calma, y todo normal, vinieron los caballos de nuevo.“

na bezpečnější místa, ať už jinde v rámci země či na kontinentu, a jen několik z nich se do Kolumbie po letech vrátilo. Kočování a viditelnost, které dříve napomáhaly provozování jejich řemesel, začaly ustupovat méně nápadnému životu v domech, chráněných před možnými útoky, a přizpůsobování jejich dovedností poptávce městských trhů. To vedlo i k navazování kontaktů s lidmi ze vzdálenějších oblastí, které *colonos* (kolonisté; zemědělci hledající místa k usídlení) považovali za divoké a neobydlené. Obvykle šlo o oblasti tropických lesů, džunglí a hor, které jsou tradičními územími domorodých, afro-kolumbijských a černošských skupin.

Ti, kteří v zemi zůstali, se snažili využít ekonomiky andského hospodářství, založeného na pěstování cukrové třtiny, případně hojnosti koní a dalších domácích zvířat v kolumbijském Karibiku. Rodiny, jež za svůj region zvolily Andy, cestovaly mezi venkovskými lokalitami, které byly závislé na smíšené ekonomice *haciend*. Pro tu byly charakteristické rozsáhlé pozemkové majetky a kombinace zemědělské, výrobní a těžební činnosti. Ačkoli romské rodiny nebyly přímo součástí pracovní síly soustředěné kolem *haciend*, přispívaly k jejich fungování. Vyráběly a opravovaly pro ně nástroje, hrnce a pánve a nakupovaly a prodávaly to, co tyto venkovské usedlosti a podniky potřebovaly.

Bogota si musela počkat několik desetiletí, než se opět stala ústředním uzlem romských trajektorií a aktivit. Tento návrat se časově shodoval s nástupem mechanizace a centralizace průmyslu zpracování cukrové třtiny v sedmdesátých letech 20. století a s přechodem z hospodářského modelu *haciend* na průmyslovou plantáž. Bogota, ve které byl dostupnější materiál pro kovovýrobu, se stala centrem pro celou řadu rodů – Demetrio, Ruso, Churon, Greko a část rodiny Bolochok, které si svou základnu vytvořily ze čtvrti Puente Aranda. Odtud cestovaly tam a zpět do dalších částí země, například do Valle del Cauca, Severního a Jižního Santanderu, ale i za hranice kolumbijského státu. To mi potvrdil i výše citovaný stařešina z Pasta:

„Provdala se tam jedna Romka, sestra mé ženy. Když jsme tam přišli, postavili pro nás malý dřevěný domek. A tam jsme žili, jako by to byl náš domov. Byl to skvělý život, člověče. Potom jsme začali pracovat, já jsem třeba začal vyrábět činely pro pochodové kapely v Bogotě.“⁶

Díky individuální kreativitě si on i ostatní mohli najít nové způsoby obživy i cesty, jak pokračovat v kočování, které umožňovalo nezávislou existenci i práci. Změny ovlivnily i jejich způsoby bydlení. V padesátých letech 20. století bylo stále běžnější, že si romské rodiny opatrovaly pozemky na stavbu domů. V osmdesátých letech se to pak stalo pravidlem. Tato historie ukazuje na složitý vztah mezi viditelností

6 „Allá estaba casada una gitana, la hermana de mi esposa. Cuando íbamos nos preparaban, nos hacían una casita de tablas. Y ahí ílegábamos como a la casa. Era sabrosa la vida, hombre. Ya después empezamos a trabajar, yo empecé a hacer platillos, para bandas de guerra en Bogotá.“

a neviditelností. Kolumbijští prarodiče ve svých vzpomínkách stále vidí romská tábořiště a sklady a dobře si na ně pamatují. Ty se ale zároveň staly součástí téměř mýtické minulosti, protože dnes většinou venku „Cikány už nevidíte“.

V osmdesátých letech 20. století způsobilo nové pohyby obyvatelstva také násilí vyvolané obchodem s drogami. Demetrioové, kteří sídlili v Bogotě, se rozhodli odejít do Mexika, Spojených států, Venezuely a Argentiny. Spolu s nimi odešly i některé rodiny Bolochok a Mighai, které se zabývaly chovem koní a měly základnu v Medellinu. Podobné rozhodnutí učinil významný počet příslušníků dalších rodin přítomných v zemi, ale někteří i zůstali, nebo se vrátili později, a snažili se zůstat nenápadní a přizpůsobit se závratným neoliberálním transformacím, které postihly odvětví, na nichž se podíleli. Přestože Bogota zůstávala i nadále součástí jejich trajektorií, „*los Gitanos de Puente Aranda*“, jak je mnozí stále vnímali, se přesunuli do čtvrtí jako Pradera nebo El Galán y Marsella. A ačkoli i nadále zůstávali součástí místní reality, byli stále méně viditelní.

1.2 Nová viditelnost

K popisu fenoménu, jenž přiměl některé rodiny k přehodnocení taktik spoluzití, které jako členové kolumbijské společnosti využívaly, přičemž zároveň udržovaly etnickou hranici mezi Romy a gádži, používám pojem „nová viditelnost“ nebo „vyjednaná viditelnost“ (Thompson 2005; Dornhof 2011). Změny v ústavním pořádku země umožnily uznání Kolumbie jako multietnické a plurikulturní společnosti. Romové byli oficiálně uznáni za etnickou menšinu, i když se zpožděním, neboť rodiny žijící v Bogotě původně nepovažovaly začlenění vedené touto legislativní cestou za moudré (Prorom 2005; Gómez Fuentes et al. 2000; Paternina Espinosa 2013). Jak v roce 1997, tak i dnes si většina rodin raději udržuje od státních institucí odstup, a to i po tomto formálním uznání Romů, a některé dokonce ani nechtějí být zařazeny do výše zmíněného národního registru.

V devadesátých letech 20. století se sešlo několik jevů, které způsobily změny v ekonomických strategiích romských rodin, a tedy i v jejich vztazích s gádži. Masivní příliv jiných kovů, jako je hliník a ocel, stejně jako výrobků z Číny, Tchaj-wanu a dalších průmyslových center, omezil výdělky generované jejich dřívějším řemeslným zpracováním. Díky těmto měnícím se podmínkám se staly výhodnější jiné způsoby obživy, například nákup a prodej automobilů, oprava hydraulických strojů a zavlažovacích trubek či mobilní kina. Někteří členové vitsy Ruso například dokázali využít této rychlé transformace a založili si vlastní podniky a sklady za účelem výroby nerezových spotřebičů. Bývalí chovatelé koní z vitsy *Bolochok* zase uplatnili své znalosti z oblasti strojírenství a dopravy při opravách hydraulických zvedáků, vysokozdvížných vozíků a dalších strojů nebo při nákupu a prodeji ojetých automobilů.

Tyto změny nebyly pro všechny členy těchto rodin stejně příznivé. Ti, kteří neměli dostatek počátečního kapitálu na provoz svého podnikání, se museli nadále živit řemeslem nebo podomním prodejem obuvi a kožených výrobků, což patřilo mezi méně výnosné způsoby výdělků. Věštění budoucnosti z ruky a řemeslná výroba přinášely stále méně a méně peněz. Paradoxně přitom patří právě věštění a podomní obchod mezi řemesla, která jsou nejvíce založena na určité aktivní sebe-prezentaci. V případě podomního obchodu je to právě schopnost „vydávat se“ za gádže, která prodejcům pomáhá vyhnout se nežádoucím setkáním nebo diskriminaci. Pro jiné způsoby obživy je zase nutné naopak vzbudit pozornost prostřednictvím aktivní práce se stereotypy založenými na exotice a magii, které jsou s těmito populacemi zvnějšku spojované už od dob Byzantské říše (Marsh 2008: 74–76). Náměstí Lourdes v bogotské čtvrti Chapinero, nebo centrální náměstí v Gironu, který leží v bezprostředním okolí většího sídla Bucaramanga, stále patří mezi destinace dobře známé věštěním z ruky, i když dnes už není tak populární jako kdysi.

K prvnímu veřejnému střetu každodenních životních zvyklostí s jejich mediálním zobrazením došlo ve městě Giron. V novinách *Vanguardia Liberal* vyšel malý článek, jenž vyzýval občany, aby se „měli na pozoru před útoky na jejich důvěřivost a hlavně peněženky“⁷ ze strany romských žen (Galeano 1997; Paternina Espinosa 2013: 704). Právě v tomto okamžiku začaly rodiny z departementu Santander poprvé oslovovat kolumbijský stát, pod vedením tehdy mladého romského studenta práv Vénecera Gómeze, protože začalo být zřejmé, jak je důležité mít určitou kontrolu nad svým vyobrazováním v médiích, a začali tak „bojovat za viditelnost“, která by odpovídala jejich vlastním představám (Thompson 2005: 48). Vénecer chápal, jak významné dopady by jejich nový vztah se státem mohl mít. To byl i moment, který přivedl ke komunikaci se státem i první Romy z rodu Bolochok. Vénecerovi rodiče a rodina pak stáli u zahájení interní diskuse o viditelnosti (Paternina Espinosa 2013: 44). Nedlouho poté se k tomuto Procesu organizace romského národa (Prorrom) připojovali vzhledem k jejich blízkosti k centrální vládě i členové dalších rodin z Bogoty, kteří od té doby zahrnují vztah se státem do svého každodenního života a postavili se do čela iniciativy za uznání Romů jako etnické menšiny.

1.3 Do ulic a divadel

Některé rodiny se v rámci procesu uznání rozhodly zapojit do akcí, jako jsou průvody, procesí nebo karnevaly, tedy do akcí, při nichž jsou účastníci viditelní a využívají konkrétní městská veřejná prostranství. Jedním z prvních momentů, kdy se v kontextu procesu uznání kolumbijským státem romské rodiny veřejně

7 „[...] cuidado que deben tener para evitar ser asaltados en su buena fe y principalmente en sus bolsillos.“

přihlásily ke své etnické příslušnosti, byl *Carnaval de Niños y Niñas* (Karneval chlapců a dívek), který se konal v Bogotě 31. října 2006. Vůbec první romské vystoupení se pak uskutečnilo ještě v roce 2005 na jedné veřejné městské slavnosti. Nový slogan akce, který zněl „žij a vnímej rozmanitost“,⁸ se zhmotnil i v její dramaturgii – pozvány byly soubory z celého města, včetně etnických skupin.

Několik romských rodin se zapojilo skrze hudební a taneční vystoupení – zpívaly a tančily celou cestu od městského planetária až na hlavní náměstí (Central Bolivar Square). Působily velmi elegantně – dívky byly oblečené v pestrobarevných šatech a chlapci v kalhotách a barevných košilích. Hráli na akordeon, kytary a housle. Celá skupina se chránila před sluncem pod stanem upevněným na kovových tyčích s kolečky. Průvod se změnil ve způsob, jak převzít kontrolu nad veřejným prostorem a projevit svou etnickou příslušnost. To bylo něco, co se do té doby vymykalo jejich každodennímu životu i životu samotného města – tanec a hudba byly pro Romy do té doby obvykle jen součástí rodinných oslav. Akce byla dokladem neustálého vyjednávání, které rámuje přítomnost ve veřejném prostoru. „Jste v průvodu, ne na oslavě,“ napomínala jedna z *Romňi* děti účastníci se průvodu ve snaze přimět je, aby se chovaly slušně a tančily tak, jak to měly nacvičené, namísto sklouzávání k improvizované zábavě, která je obvyklá při svatbách nebo jiných oslavách. Tato věta se ukázala jako významná, stejně jako otázky padající na straně veřejnosti: „Jsou to opravdoví Cikáni?“⁹

Tyto dvě věty ilustrují, jak je celý proces rámován z pohledu Neromů, a jaké způsoby zobrazování Romů jej doprovázejí. Od této chvíle k účasti na konferencích a dalších akcích, na nichž vyjednávali svou novou viditelnost nejen se státem, ale i s přítomným publikem, romští představitelé a aktivisté, jako například Dalila Gómezová nebo Sandro Cristo, přizývali vždy i pár akademiků.

Vyvrcholení této série setkání bylo naplánováno na 8. dubna 2008, kdy se slavil Mezinárodní den Romů a kdy se konal veřejný křest knihy *Le Paramici le Romege Kay Besen Akana Ando o Bogotá*¹⁰ (Pohádky Romů, kteří žijí v současné době v Bogotě, Prorrom, 2008). Mělo jít o scénické ztvárnění jednotlivých příběhů obsažených v knize, o bezprecedentní událost konanou v divadle Jorge Eliécera Gaitána a místní samospráva financovala dokonce i zkoušky, během kterých vybraní účastníci inscenaci připravovali. První vyjednávání probíhala v soukromí, za účasti učitelů, které Prorrom vybral, aby plánovanou hudební, taneční a divadelní show pomohli zorganizovat. Rodiny, které se na představení podílely, se v rozporu s běžným stereotypem nevěnovaly umění profesionálně. Vystupování

8 „*Vive y siente la diversidad.*“

9 „*¿Ustedes están en un desfile, no en una fiesta!*“, „*¿Serán Gitanos de verdad?*“

10 Podtitul knihy zní „*Revitalizace a obnova ústní tradice v bogotské kumpanii prostřednictvím příběhů, mýtů a legend*“ (*Fortalecimiento y recuperación de la tradición oral de la kumpania de Bogotá a través de cuentos, mitos, leyendas y música*).

na jevišti pro ně bylo novou zkušeností a potřebovali pomoc umělců z řad Neromů. Samotné představení měl na starost učitel hudby spolu se dvěma učiteli dramatické výchovy a úředník místní samosprávy dohlížel na to, aby vše proběhlo podle projektového návrhu. Účinkujícími byli chlapi, dívky, teenageři, jedna žena a tři muži. Příležitostně byly na zkouškách přítomny i matky účinkujících dětí a někteří zástupci Prorromu. Každý detail podléhal vyjednávání mezi doprovázejícími umělci, účinkujícími, zástupci organizací a dalšími přítomnými Romy: od způsobu vystupování na jevišti, přes typ kostýmů, které budou použity, až po výběr příběhů a písní, včetně mezinárodní romské hymny *Gelem Gelem*.

Součástí vyjednávání se stala i otázka, jak do představení promítnout to, co se chápalo jako autentické (Lemon 2000). Protagonisté, vedeni doprovázejícími neromskými umělci, se museli usmívat a chovat „více cikánsky“, „arabsky“, „s tajemnou přitažlivostí“ (*embrujo*). V samotný den představení, 8. dubna, s fotografy v zákulisí a publikem plným očekávání v hledišti, se motiv hraní „cikánství“ pro gádže stal ústředním. Během čekání na začátek představení někteří kolemjdoucí komentovali neobvyklé oblečení účastníků slovy: „Cikánky už jsme dlouho neviděli.“¹¹ Na tomto místě je klíčové upozornit na význam představení jako součásti vyjednávání hranic mezi Romy a gádži. Napůl žertem, napůl vážně, odpověděl jeden ze starších členů komunity: „Ano, nejsou už vůbec vidět.“

V souvislosti s tímto okamžikem je třeba zdůraznit dva momenty, které se vztahují k rodinám v Bogotě:

Prvním (i) je vliv určitého rámce toho, co v těchto kontextech znamená pojem „etnický“, který je chápán nikoli jako vyjednávání o hranicích skupin, ale jako odškrtnutí položek na seznamu vyjednaných „cikánských“ charakteristik (jako je specifický jazyk, určité typy řemesel, rodinná příslušnost a další) propojených s historií depersonalizovaných obrazů zobecněných na všechny populace, které toto označení nesou. Tento „cikánský styl“, jenž bylo třeba na jevišti pro většinově neromské publikum předvést, je součástí metafory „cikánství“, kterou nikterak nelze ztotožnit s každodenními romskými zvyklostmi a zkušenostmi. Tato diskurzivní konstrukce „cikánství“ je často klasifikována jako orientalistická a má jasné důsledky, například v tom, jak jsou romské skupiny stavěny mimo dějiny a západní civilizaci (Trumpener 1992; Lee 2000; Acuña Cabanzo 2021: 142). Přispěla také k jejich marginalizaci, zejména prostřednictvím svého zhmotnění v politice dohledu a kontroly (Okely 2014). Ve své odpovědi si starší romský muž žertovně utahoval ze stereotypních očekávání druhé strany směrem k *Gitanos*, zatímco ty stejné stereotypy ještě téhož večera sám ochotně předváděl na jevišti.

11 „*Hace tiempo no se veían Gitanas*.“ Ve španělštině byl tento výraz genderově směřován k ženským pestrobarevným šatům.

Za druhé (ii) měly některé ze symbolů, které byly v tento den použity – jako například romská vlajka, hymna a samotná volba data této oslavy – svou historii v romském aktivismu v Evropě. Národní symboly vytvořené v roce 1971 prvním Světovým romským kongresem byly v podobných lokálních kontextech – rámovaných obratem k prezentaci multikulturality kolumbijské společnosti, vyvolaným kolumbijskou ústavou z roku 1991 – opakovaně používány (Acuña Cabanzo 2021: 138). Tyto symboly vytvářejí další vrstvu proměny významu pojmu *etnicita*, nyní spojeným i s institucionálními mechanismy. Poprvé je použili aktivisté, kteří se podíleli na mezinárodních iniciativách jako je SKOKRA¹² a kteří udržují stálý kontakt s dalšími romskými mysliteli za hranicemi Kolumbie.

Nakonec je třeba připomenout, že na popsáných aktivitách se podíleli jen někteří příslušníci rodu Ruso. Co se týče celého procesu uznání, z romských komunit žijících v Kolumbii se do něj nejvíce zapojovaly rody Ruso ve městě Bogota, Bolochok v Bogotě, Bucaramanze a Cucutě, Mighai v Karibiku a Greko v Pastu a příležitostně i další. Rozdíly ve způsobu řízení těchto vztahů vyústily ve vytvoření dvou hlavních organizací, které se liší v postojích k začleňování Neromů do svých řad, v prioritách i v tom, jak si představují své zastoupení. Vyhláška z roku 2010 vedla také k tomu, že se jednotlivé *kumpany* staly jednotkami, které se ve spolupráci s dalšími organizacemi samy zapojují do vlastních místních iniciativ. Přestože se objevily žádosti o rozšíření oficiální evidence na rodiny žijící v jiných městech, členové Národního kulatého stolu pro dialog se v tomto tématu neshodli.

Tato kapitola představila, jak Romové v Kolumbii v institucionálním a veřejném kontextu vyjednávají svoji viditelnost během mimořádných událostí, jako jsou veřejná vystoupení, a také jak jsou Romové ve vztahu ke kolumbijské veřejnosti a státu znovu utvářeni jako etnická skupina. Jen velmi letmo se ale dotkla aspektů spojených s běžnými okamžiky a každodenním životem, které jsou popsány v další části textu.

1.4 Události každodenního života: „odpoutat se“ a „být bojovníkem“

Prostřednictvím výše popsáných akcí dokázali členové Prorromu definovat specifický prostor, ve kterém vyjednávají svou viditelnost pomocí strategického využívání odkazů na svou etnickou příslušnost a zobrazování „cikánství“. Svým způsobem byl tento proces dobrým příkladem toho, co Eriksen označil jako dialog mezi „dichotomizací“ etnicity, v tomto případě vytvářením hranic mezi Romy a gádži, a „komplementarizací“, tedy potřebou simultánní interakce mezi lidmi a komunitami na obou stranách etnický definované hranice (1999: 28).

12 Panamerická rada organizací a kumpanií na americkém kontinentě (Pan-American Council of the Organisations and Kumpanias of the Americas).

V každé rodině se příslušnost ke skupině vyjednává prostřednictvím konkrétních každodenních kulturních zvyklostí, které nabyly zvláštního významu a určují, kdo do skupiny patří a kdo ne. Ačkoli je hranice mezi Romy a Neromy klíčová, je důležité zdůraznit, že je také kontextuální a liší se od diskurzivního rozlišování mezi „Cikány“ a „Necikány“ (Acuña Cabanzo 2021: 141–142). Mimořádné události představují momenty „skupinovosti“ a viditelnosti, kde má toto dělení ústřední roli (Brubaker 2004: 12). V jiných kontextech však nemusí mít hranice mezi Romy a gádži nutně přednost před jinými typy klasifikací a dělení. V rámci terénního výzkumu jsem v Bogotě narazil na dva každodenní procesy neboli „formy sociality“ (Brazzabeni et al. 2016: 8), které určují jemné rozdíly v příslušnosti k místnímu romskému společenství. Shrnují je dva kolumbijské výrazy: (i) „*volarse*“ (odpoutat se, dosl. odlétat) a (ii) „*ser guerreros*“ (být bojovníky).

„Odpoutání“ je obvykle chápáno ve vztahu k napětí mezi tradicemi a individuálním jednáním. Tento rozpor se na veřejných akcích zpravidla neprojevuje. Je to pojem, který se mezi romskými rodinami v Bogotě používá, když někdo uteče s milencem/milenkou, ale jeho význam lze rozšířit i na případy, kdy se člověk rozhodne distancovat od společenských institucí, mezi něž patří mimo jiné: manželství, romský jazyk, *vortechia* (povinnost rozdělit zisky ve společném obchodním podniku s romskými partnery rovnými díly), normy rituální čistoty vztahující se na nečisté (*marime*), přiměřený respekt v jednání se staršími, respektování rozhodovacího procesu, který zaštiťuje *kriss* (institute pro řešení vnitřních konfliktů), nebo prostě jen společné soužití, překračující danou etnickou hranici.

Shromážděné životní příběhy odhalují momenty distancování se a strategické (ne)viditelnosti v rámci romských sociálních vazeb, ale i mimo ně; například když se milenci rozhodnou odejít bez souhlasu rodičů, když někdo uzavře sňatek s Neromem, nebo se rozhodne odejít jinam, mezi jiné lidi. Jednotlivci hranice etnicity aktivně prožívají ve vyjednávání s ostatními Romy, ale i podle svých individuálních přání, rozhodnutí a vnitřních rozdílů – i když by to mělo znamenat, že člověk musí odejít a nemůže dál žít spolu s příbuznými, nebo že je ostrakizován a v komunitě už se o něm nemluví. Stejně tak existují různé způsoby chápání výše zmíněných institucí (a mluvení o nich), které se liší mezi jednotlivými vitsami, a také v závislosti na lokální příslušnosti, genderu, generaci atd. Daná komunita je skutečná a silná, ale proměnlivá; je utvářena sítěmi, výměnami a vztahy mezi těmi, kdo zůstávají, těmi, kdo odcházejí, a těmi, kdo se vrací (doslova i obrazně). Dokáže se přizpůsobit různým potřebám distancování se, k nimž patří i volba mezi tím být nebo nebyť vidět.

Nicméně tato fluidita se ztrácí ve chvílích vyjednávání s gádži, kdy převládá strategie, která velí „zůstat bojovníky“, nebo, jinými slovy, přežít skrze práci. Ve chvíli, kdy se do popředí dostává vztah ke státu a projednává se veřejná politika nebo otázky (kulturního) dědictví, je nutné demonstrovat jak vlastní

kulturní charakteristiky, které jsou označovány jako autentické, tak i sejetí s nimi. Upevňování těchto hranic však není novým jevem, ale důsledkem praktik, které v tomto scénáři dostávají nový význam. Každodenní praxe, i ve chvíli, kdy reprodukuje určité aspekty „cikánského“ stereotypu, je pevně zakotvena v jednáních a vztazích realizovaných v konkrétních kontextech. Etnická sebeidentifikace Romů zahrnuje kombinaci různých každodenních životních zvyklostí: aktivní používání romštiny v soukromé sféře (domácnosti) a při vzájemných setkáních mezi Romy (a příležitostně i při soukromých rozhovorech na veřejnosti), používání specifické variety španělštiny (specifický přízvuk nebo výpůjčky z romštiny), příbuzenské vztahy a příslušnost k *vitsi* nebo *kumpany*, úcta ke starším, sociální a symbolické bariéry, které určují, kdo je Rom a kdo ne, pocity a emoce spojené s rodinným životem, specifické styly pohybu, oblékání a uvažování o vlastní příslušnosti a další ztělesněné zkušenosti, které vyžadují kontextualizovaný, zevrubný a dostatečně nuancovaný popis a analýzu (Acuña 2011: 60–62).

Jednou z těchto praktik je i romská práce (*Romani buchi*), jejíž analýzu známe i z jiných kontextů, kde se obvykle zdůrazňuje, jak umožňuje přežití a zároveň pomáhá vytvářet etnickou hranici mezi Romy a Neromy (Stewart 1997: 17–26; Horváth 2005; Okely 1983: 49–65). To se odráží i v historii rodin v Bogotě a v jejich tendenci k obživě využívat určité konkrétní schopnosti a dovednosti, které se mezi jednotlivými rodinami liší, a zahrnují například kovovýrobu, podomní obchod, věštění, chov koní, zpracování kůží a v poslední době i opravy hydraulických strojů či opravy a pře prodej ojetých automobilů. Jak bylo ukázáno dříve, existuje intenzivní vztah mezi ekonomikou a etnickou příslušností: rodiny praktikují romské způsoby podnikání a přežití, které nelze redukovat na zobecňující obrazy.

Při rozhovorech o romské práci se všichni respondenti chlubili nejen tím, že si zachovali svou pracovní nezávislost, ale že dokážou „(vy)robit“ cokoli“ (*kerel buchi* je současně chápáno jako „vyrábět věci“ a „dělat práci“) a „činit se, vydělávat, bojovat“ (*guerrear*). S hrdostí předváděli, jak ovládají určité dovednosti, které jim umožňují tohoto dosáhnout (prodávat, zatloukat, svářet, leštit, mít cit pro obchodní příležitosti atd.). Součástí těchto obchodů je doslova i obrazně řečeno pohyb směrem k lepším možnostem a současně setrávání ve specifických romských sítích a konkrétních referenčních rámcích, které zkoumají i jiní autoři, jako je upřednostňování autonomie a samostatné výdělečné činnosti, znovuvytváření etnických hranic skrze vyjednávání, vědomí sebe prezentace a kontextuální variability, cirkulace, mobilita a výměna (Brazzabeni et al. 2016: 2, 13). S tím, jak se mění doba, využívají mladí lidé technologie a nové informace, aby si zajistili lepší pozici. Ti, kteří jsou schopni nashromáždit určitý kapitál, jej také využívají k získání přístupu k většímu množství lepších trhů, což jim následně poskytuje větší stabilitu. V bogotských rodinách se výraz *ser esclavo* („být otrokem“) stal

opakem výrazu *ser guerrero* („být bojovníkem“) a synonymem pro podřízenou a na jiných závislou práci. *Volarse* („odpoutávání se“) se zase objevuje i v situacích, kdy romský průkopník najde nové odvětví (nebo místo k životu) a raději jej prozkoumá na vlastní pěst, než aby se o cenné informace podělil s rodinou, nebo se místo s jinými Romy rozhodne spojit s gádži. Protože *volarse* odporuje zvyku *vortechia*, dělení výdělků z podnikání rovným dílem mezi romské účastníky, nebo instituci manželství jako svazku dvou romských rodin, projevuje se v něm napětí mezi individuálním a kolektivním. Ať už na individuální nebo kolektivní úrovni, implikuje každé z výše popsaných řemesel a dovedností volbu mezi viditelností a neviditelností založenou na určitých rizicích a potřebách, a to nejen vůči Neromům, ale i vůči vlastním příbuzným.

1.5 Vyjednávání se státem

Co má tento každodenní život společného s vyjednáváním se státem? Klíčovým slovem je zde zřejmě „obchod“. Pokud k setkáním a vyjednáváním vztahů s kolumbijskou vládou nedochází v rámci událostí, na kterých se prezentuje etnická odlišnost ve veřejném prostoru, obvykle se odehrávají v kontextu projektového řízení a scénářů poloveřejných jednání. Hlavním způsobem, jakým instituce v rámci svých mandátů a při realizaci svých politik uplatňovaly „diferencovaný přístup“ (*enfoque diferencial*) ke skupinám považovaným za zranitelné, byly krátkodobé projekty a předběžné konzultace před přijetím nové legislativy.

Běžně je možné sledovat, jak se organizace Unión Romani a Prorrom snaží co nejlépe reagovat na četné žádosti o jejich přítomnost a hlas na různých místech. Jejich zástupci tráví čas byrokracií a papírováním. Státní instituce předpokládají, že romské organizace by měly ovládat související kompetence a jazyk. Představitelé romských organizací si postupně uvědomili nejen to, že taková práce vyžaduje poměrně velkou počáteční investici času, zdrojů a úsilí, ale že je také nutně vede k vyjednávání některých vlastních hodnot a dovedností, včetně výše popsaných zvyklostí, které se týkají práce a podnikání. Namísto toho procesy, které měly vést k uznání Romů jako etnické menšiny, vyžadovaly, aby se zúčastněné osoby naučily jazyk byrokracie a formality, které s sebou boj za jejich kulturní práva přinesl. Čas, který investovali do „uznání“ a „zviditelnění“ vlastní skupiny, byl časem, který nemohli věnovat běžným řemeslům a podnikání, díky kterým se stali těmi, kým byli, které umožnily přežití jejich komunity a až dosud živily celé jejich rodiny.

Vzhledem k rozporům při jednání se státními institucemi a dalšími aktéry byla historie Prorromu a Unión Romaní poznamenána neustálými konflikty (Mirga-Kruszelnicka 2016). Obě organizace nesdílely ani stejné zájmy ani stejné cíle, zejména proto, že sestávaly z různých rodin, které hodlaly upřednostňovat odlišné názory na to, jak by měl vypadat jejich vztah se státem. V praxi se takové instituce nemohou zabývat pouze „Romy“, ale musí se vypořádat se dvěma různými

názorovými proudy. Během posledního desetiletí se do tohoto procesu zapojovali velmi intenzivně a z různých pozic také Neromové (akademici, právníci, novináři, pracovníci nevládních organizací a další), přičemž někteří z nich využívali těchto rozporů ve svůj vlastní prospěch a svým jednáním jen dále posilovali existující bariéru založenou na etnicitě. Jiní, kteří se ukázali být klíčovými pro první pokusy o překračování vnitřních i vnějších hranic, podporovali novou generaci romských představitelů, kteří mezi sebou dokáží lépe komunikovat a představují sjednocenější frontu. Často ale nadále slyšíme, že „Romové jsou velmi uzavření“ nebo dokonce „problémoví“, stejně jako názor druhé strany, že „gádžům se nedá věřit“. V jejich důsledku se tak stále reprodukuje historický předpoklad jinakosti.

Bylo by chybou snažit se pochopit situaci romských rodin v Kolumbii a nebrat přitom ohled na jejich příslušnost ke globální diaspoře národa, který přežil vyhlazování a násilnou asimilaci. Jednou z velmi komplikovaných oblastí, o které máme jen málo poznatků, je například způsob rozdělování zdrojů uvnitř rodin (Acuña Cabanzo 2011: 77). Ti, kteří mají bohatství a postavení nebo možnost pracovat, se obvykle starají o ty, kteří takové štěstí nemají. Uvnitř rodin ale existují nerovnosti – a analýza těchto nerovností na základě genderu, věku, třídy a rasy stále z velké části chybí (Acuña Cabanzo 2019). Zdá se, že hlavním principem, který určuje kolektivní vztahy mezi dospělými v situaci, kdy všichni pracují na stejné zakázce, je *vortechia*, tedy rovná dělba výdělků mezi všechny zúčastněné strany. Přístup ke vztahům s gádži je výrazně odlišný i s ohledem na to, že státní instituce obvykle považovaly přítomnost Romů za nežádoucí a aplikovaly na ně dohled, kontrolu a omezení. Každodenní zvyklosti mají zaručovat soběstačnost a přežití, čímž zpochybňují odpovědnost vůči byrokratickým strukturám národních a místních samospráv, které pro vedení projektů používají logické rámce a jiné modely řízení.

Zástupci Romů, kteří se účastní jednání s vládou, se pak v otázce řízení zdrojů pohybují nejméně mezi třemi logickými systémy. Představitelé romských organizací se ocitají v pozici, kde se kříží jejich zájmy jako Romů, jako členů kolumbijské společnosti a jako jednotlivců. Jak ukazují některé z výše uvedených etnografických příkladů jednání, účastníci mimořádných veřejných akcí se na nich podíleli jednak z vlastního zájmu, ale zároveň cítili potřebu ukázat se v rámci těchto akcí ve specifickém světle, aby se zavděčili svým příbuzným, ale i aby vyhověli představám veřejnosti. Vedle toho tu jsou zkušenosti z každodenního života, pro které je charakteristická interakce různě motivované volby a různých tlaků, kdy v závislosti na situaci každodenní život vyžaduje někdy zviditelnění a jindy zneviditelnění, někdy zveličením a jindy zas skrývání určitých aspektů vlastní etnické příslušnosti. Obvinění z „problematickosti“ je projevem nezájmu o skutečné dějiny Romů a jejich životy, a nadřazenosti individuálních zájmů, a to i na straně vládních úředníků. Různě formulované problémy se hromadí a od jednacího stolu mizejí nejen potřebné zdroje, ale i politická vůle. Je také

důležité připomenout, že v Kolumbii jsou běžnými jevy ve většině státních institucí korupce a klientelismus. V tomto kontextu není vzácností, že se mnohé projekty prostě neuskuteční, protože zajištění živobytí romským způsobem nebo péče o blaho celé skupiny či organizace mají obvykle přednost před hypotetickými kolektivními zájmy, které se málokdy naplní. Tyto rozpory způsobily, že v tuto chvíli už jen málokdo věří v proces spolupráce s kolumbijským státem nebo jen málokdo stojí o to být jeho součástí.

2 Závěry: Co je třeba zjistit a udělat

Na závěr můžeme upozornit na některé nedávné události, které mohou být užitečné při přemýšlení o (ne)viditelnosti jako o součásti strategií adaptace kolumbijských Romů. Zdůrazním jednu zkušenost, která dobře ilustruje setrvačnost, do které se tyto procesy v kontextu realizace veřejných akcí a projektového řízení dostaly.

Deset let po oslavách 8. dubna v Divadle Jorgeho Eliécera Gaitána, které tehdy představovaly něco zcela nového, lze situaci procesu uznání Romů ze strany státu označit za stagnující, což se projevilo zejména v období pandemie COVID-19 v letech 2020 a 2021. Pro ilustraci tohoto stavu, který členové kolumbijských rodin často tematizovali v osobních rozhovorech, bychom mohli analyzovat nedávné vzpomínkové akce, které se konaly v Bogotě v roce 2018. Dne 6. dubna se od 18 do 20 hodin konala malá slavnost, na níž byla předána symbolická ocenění významným osobnostem z jednotlivých rodů v Bogotě za jejich přínos v procesu uznání. V předchozích měsících navrhoval Prorrom uspořádat podobnou ceremonii jako před deseti lety, ale k tomu nikdy nedošlo. Místo toho se na programu realizované střízlivé akce objevily stručné projevy tří vládních představitelů, promítal se krátký dokumentární film o obecných charakteristikách Romů jako etnické skupiny, který financovaly místní úřady a natočil ho jen několik dní před uvedením filmař bez zkušeností s romskými rodinami, a zazněl zde krátký projev Dalily Gómez. Na akci nebyl žádný prostor pro improvizaci a ve chvíli, kdy se kytarista se zpěvačkou rozhodli zahrát *Gelem Gelem*, ředitel divadla je zastavil. Program uzavřel městský filharmonický orchestr ukázkami ze svého klasického a latinskoamerického repertoáru, který ovšem nezahrnoval nic z romské hudby. Přestože jednotlivci, kteří obdrželi ocenění, byli potěšeni, většina publika odcházela s hořkou pachutí, vyvolanou tím, že nemohli předvést nic z toho, o co usilovali. Nicméně tento 6. duben přinesl i něco, co se dosud nestalo, a sice to, že na jednom pódiu stály obě romské organizace z Bogoty a společně přebíraly ceny jako symbolické ocenění jejich soustavné práce.

Tato nucená demonstrace byrokratické střízlivosti a formálnosti, kterou okresní funkcionáři oslavovali jako úspěch, nemá mnoho společného s každodenním životem nebo záměry popsány výše. V kontrastu k veřejnému

udílení cen uspořádal Prorrom 8. dubna svou vlastní oslavu v blízkosti romských domovů v lokalitě Kennedy, tentokrát financovanou centrální vládou. Navařili jídlo pro mnoho lidí a na oslavě se hrálo a tančilo při hudbě, která dva dny předtím nezazněla. Oslavy se zúčastnili i vládní úředníci, neromští členové jejich církví a dokonce i členové místní policie. Takto vyjednaná viditelnost zde získala nový odstín, navíc za podmínek, které mohli členové romské organizace lépe kontrolovat. Tyto dva scénáře – kdy etnicita, o níž se neustále vyjednává, může být buď předváděná v rámci zvláštních akcí či projektů, anebo je podřízena logice státu – jsou prozatím při organizování veřejných akcí těmi nejčastějšími. Spontánnost a přirozenost se vyměnily za potřeby učitelů a požadavky logistiky a možnosti realizace se redukuje na místa, která jsou označená za adekvátní pro předvádění „rozmanitosti“ a obvykle leží daleko od skutečných center města, kde by dávalo smysl tyto akce pořádat.¹³

Státní projekty mohou také přispívat určitými prostředky k posilování rodinné/skupinové soudržnosti (akce, workshopy apod.) a příležitostně i k obnovování významu starých řemesel (měditepectví, tradiční kuchyně a podobně). Umožňují také vyjednávání o stereotypech, jimž jsou Romové vystaveni. Mnou dotazovaní Romové zdůrazňovali význam těchto akcí a vyjednávání za účelem „zviditelnění naší kultury“ (Acuña Cabanzo 2011: 80). Toto je první krok procesu, který by Romům nakonec mohl pomoci dosáhnout právních záruk a ochrany jejich práv ve stejné míře, v jaké jich v Kolumbii již dosáhlo původní a černošské obyvatelstvo. Patří mezi ně mimo jiné etnoedukační programy, konkrétní politické zastoupení v zákonodárných orgánech nebo vlastní jurisdikce. Takové aspirace pěstuje existující diskurz etnicity a diverzity, a podporuje je i neustálá komunikace aktivistů a dalších představitelů, kteří se setkávají, vyměňují si zkušenosti a při vyjednávání se státem příležitostně vytvářejí spojení.

Ti, kteří i po deseti letech stále věří ve vztahy se státními institucemi, ačkoli práci pro ně nepovažují za dobře placenou, s nimi spolupracují proto, že se domnívají, že aktivismus a interakce s vládou má svůj smysluplný přínos, nebo ho v budoucnu bude mít. Nicméně logika liberalismu a lidskoprávní logika dosud realizovaných sociálních projektů jsou cizí žité zkušenosti jednotlivých romských rodin a jednotlivců se státními úřady. Prostřednictvím reprodukce stereotypů se ve výše popsáných povrchních momentech zviditelňování reprodukuje i historické předsudky. Pracovníci nevládních organizací, úředníci, akademici a novináři přicházejí a odcházejí, ale z pohledu rodin neexistují žádné dlouhodobé snahy, které by směřovaly ke zlepšení jejich životních podmínek a zastoupení.

13 Příkladem tohoto typu „neviditelnosti“ byla prezentace tanečního souboru Ame le Rrom, která se konala v březnu 2018 v městské botanické zahradě, daleko od očí většiny obyvatel Bogoty, jako součást akcí organizovaných okresním sekretariátem pro ženy. Zajímavé bylo, že akce se konala bez větší reklamy a jediným publikem byly další ženy, které se akce účastnily v rámci projektů na podporu diverzity realizovaných touto institucí.

Článek se snažil utřídit shromážděné etnografické poznatky skrze teoretickou perspektivu zaměřenou na fenomén (ne)viditelnosti. Ukazuje, že koncepty vyjednané viditelnosti a režimy viditelnosti mohou být užitečné pro pochopení taktik, které romské rodiny používají v různých situacích a kontextech. Jejich každodenní praktiky určitým způsobem signalizují nebo naznačují jejich etnickou příslušnost v závislosti na jejich potřebách a zájmech. Kromě toho tento článek představuje etnografický výzkum jako klíčový nástroj k pochopení konstrukce bariéry mezi Romy a gádži, která je neustále vyjednávána při veřejných, poloveřejných i všedních událostech.

Pětadvacet let trvající proces uznání Romů v Kolumbii jako etnické skupiny a jejich oficiálního zviditelnování vedl aktivisty, výzkumníky a státní úředníky k pochybnostem o jeho užitečnosti; ti nejkritičtější z nich dokonce začali pochybovat o své vlastní účasti na něm a o roli, kterou v něm hráli. Článek ukazuje, že „produktivní uznání“ závisí na skutečně zapojených aktérech, kterých se ovšem v současné době spíše nedostává. Ke scénáři, v němž by veřejná paměť, vědění a veřejná politika byly zakotveny a v dalším rozvoji nadále vycházely z historie, zkušeností a zvyklostí romských rodin a jejich způsobů žití ve světě a jeho chápání, povede ještě dlouhá cesta.

Z angličtiny přeložila Eva Nováková

Literatura

- Acuña Cabanzo, E. 2008. *Lo „gitano“. Estereotipos y etnicidad alrededor del 8 de abril, Día Internacional del Pueblo Rom, en Bogotá, Colombia*. Bogota: Universidad Nacional de Colombia, Facultad de Ciencias Humanas, Departamento de Antropología.
- Acuña Cabanzo, E. 2011. *Between „flying away“ and „being warriors“. The Construction of Ethnic Identity among Rom (Gypsies) in Bogotá, Colombia*. Leiden: Leiden University, Social and Behavioral Sciences, Anthropology.
- Acuña Cabanzo, E. 2019. *Tracing the Romani Atlantic. An Ethnography of Trans-local Interconnections and Mobilities among Romani Groups*. Dizertační práce. Freiburg: University of Freiburg, Institute for Cultural Anthropology and European Ethnology.
- Acuña Cabanzo, E. 2020. *Roma in Colombia: Arrivals, lives and political organization*. Project Education of Roma Children in Europe – Council of Europe. Strasbourg (Factsheets on Roma, 3.17). Dostupné z: http://romafacts.uni-graz.at/view_pdf.php?t=culture&s=c_3_17&l=en

- Acuña Cabanzo, E. 2021. „Lo gitano“ y lo Rrom: Representaciones, estereotipos, y performatividad en el proceso de reivindicación étnica romaní en Colombia. *Etnografías Contemporáneas* 7 (12): 134–157.
- Brazzabeni, M., Cunha, M. I., Fotta, M. 2016. Introduction: Gypsy Economy. In: Brazzabeni, M., Cunha, I. M., Fotta, M. (eds.). *Gypsy Economy: Romani Livelihoods and Notions of Worth in the 21st Century*. New York: Berghahn Books, 1–29.
- Brubaker, R. 2004. *Ethnicity without Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dornhof, S. 2011. Regimes of Visibility. Representing violence against women in the French banlieue. *Fem Rev* 98 (1): 110–127.
- Eriksen, T. H. 1999. *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.
- Galeano, H. 1997. Tiempo de Gitanas. *Vanguardia Liberal*. 27. 12. 1997.
- Gómez Fuentes, V., Gamboa Martínez, J., Paternina Espinosa, H. A. 2000. *Los Rom de Colombia. Itinerario de un Pueblo Invisible*. Bogota: Prorrom.
- Horváth, K. 2005. Gypsy work—gadjo work. *Romani Studies* 15 (1): 31–49.
- Lee, K. 2000 Orientalism and Gypsylorism. *Social Analysis* 44 (2): 129–156.
- Lemon, A. 2000. *Between Two Fires. Gypsy Performance and Romani Memory from Pushkin to Post-Socialism*. Durham: Duke University Press.
- Marsh, A. 2008. *“No promised land”: History, Historiography & The Origin of the Gypsies*. London: University of Greenwich London, Sociology Department.
- Mirga-Kruszelnicka, A. 2016. *“The associations are all we have”: Comparative Study of the Romani Associationism and Ethnic Mobilization in Spain and Colombia*. Dizertační práce. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Department of Social and Cultural Anthropology.
- Moreo, E. 2012. On Visibility and Invisibility: Migrant Practices between Regimes of Representation and Self-Determination. In: Lentin, R., Moreo, E. (eds.). *Migrant Activism and Integration from Below in Ireland*. London: Palgrave Macmillan, 72–93.
- Mubi Brighenti, A. 2010. *Visibility in Social Theory and Social Research*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Okely, J. 1983. *The Traveller-Gypsies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Okely, J. 2014. Recycled (mis)representations. Gypsies, Travellers or Roma treated as objects, rarely subjects. *People, Place and Policy* 8 (1): 65–85.
- Paternina Espinosa, H. A. 2013. *El Proceso Organizativo del Pueblo Rrom (Gitano) de Colombia (PRORROM). De la Auto-invisibilidad como estrategia de resistencia étnica y cultural, a la visibilización como mecanismo de reconocimiento de derechos económicos, sociales, políticos y culturales*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, Departamento de Antropología Social y Pensamiento Filosófico Español.

- Prorom. 2005. *Tras el Rastro de Melquíades. Memoria y Resistencia de los Rom de Colombia*. Bogotá: Prorom (O Lasho Drom).
- Prorrom. 2008. *Le Paramici le Romege kay besen Akana ando o Bogotá. Fortalecimiento y recuperación de la tradición oral de la kumpania de Bogotá a través de cuentos, mitos, leyendas y música*. Bogotá: Prorrom.
- Silverman, C. 1982. Everyday Drama. Impression Management of Urban Gypsies. *Urban Anthropology* 11 (3/4): 377–398.
- Silverman, C. 1988. Negotiating „Gypsiness“. Strategy in Context. *The Journal of American Folklore* 101 (401): 261–275.
- Stewart, M. 1997. *The Time of the Gypsies*. Cumnor Hilt, Oxford: Westview Press.
- Stewart, M. 2013. Roma and Gypsy „Ethnicity“ as a Subject of Anthropological Inquiry. *Annual Review of Anthropology* 42: 415–432.
- Thompson, J. B. 2005. The New Visibility. *Theory, Culture and Society* 22 (6): 31–51.
- Trumpener, K. 1992. The Time of the Gypsies. A „People without History“ in the Narratives of the West. *Critical Inquiry* 18 (4): 843–884.
- Williams, P. The Invisibility of the Kalderash of Paris. Some Aspects of the Economic Activity and Settlement Patterns of the Kalderash Rom of the Paris Suburbs. *Urban Anthropology* 11 (3/4): 315–346.

Romano džaniben – 28. ročník – 2/2021

Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky v rámci programu Podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích národnostních menšin.

Dále byl financován hlavním městem Praha z Programu v oblasti podpory aktivit národnostních menšin na území hl. m. Prahy pro rok 2021 a finančně podpořen byl také Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v rámci projektu „CRP 2021: Podpora strategicky významných programů na Filozofických fakultách UK, MU, UP“.

Vydává Romano džaniben, z. s.
Biskupcova 85, 130 00 Praha 3
e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300
Šéfredaktoři: Pavel Kubaník, Helena Sadílková
Redaktoři: Renata Berkyová, Helena Kaftanová, Jan Ort,
Lada Viková, Eva Zdařilová

Redakční rada:

Mgr. Michael Beníšek, Ph.D.; PhDr. Jan Červenka, Ph.D.; Mgr. Viktor Elšík, Ph.D.;
Mgr. Lucie Fuková; PhDr. Jana Horváthová; Mgr. Pavel Kubaník, Ph.D.;
Mgr. Alexander Mušinka, Ph.D.; Mgr. Tatiana Podolinská, Ph.D.;
doc. Jurina Rusnáková, Ph.D.; Helena Sadílková, Ph.D.; Mgr. Lada Viková

Seznam recenzentů je uveden na webových stránkách
www.dzaniben.cz

Sazba: Kateřina Krčíková
Obálka: Daniela Kramerová
Tisk: powerprint s.r.o.
Náklad: 300 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)
ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24. 6. 1994.